

Omdat de muze

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Brigitte de Swart

Omdat de muze

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 5627 8

© 2021 Brigitte de Swart

Omslagontwerp Margo Togni

Omslagillustratie © George Hendrik Breitner,

Sara de Swart 1890 / Amsterdam Museum

Foto auteur © Merlijn Doomernik

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Sara de Swart († 12 augustus 1951) en
mijn vader Cees de Swart († 12 augustus 1971),
die postuum mijn leven verrijkten

‘Zonder liefde verwelkt een bloem’

CORSTIAAN HENDRICUS DE SWART (1818-1897)

‘Kunst is de aller-individueelste expressie
van de aller-individueelste emotie’

WILLEM KLOOS (1859-1938)

In de naam van de moeder

Sara 1884

Abrupt stond Sara stil op de drempel, alsof ze tegen een muur stuitte. Die geur. Haar adem stakte. Dit was de geur van de dood. Ze had weleens gehoord dat die afgrijselijk was, maar zo erg als dit had ze zich niet kunnen voorstellen. Een mix van zoet, zuur en bitter, als van braaksel vermengd met rotte eieren en ontlasting. Haar maag stuwde een zure smaak naar haar keel. Ze sloeg haar hand voor haar gezicht, keek naar haar vader, die nergens last van leek te hebben. Hij knikte haar bemoedigend toe.

‘Toe maar,’ fluisterde hij.

Met ingehouden adem zette ze een stap naar voren. Het was kil in de kamer. Door de halfgeopende gordijnen viel het licht op haar moeders gevouwen handen. De huid zag eruit alsof ze te lang in een heet bad had gezeten. De nagels waren lichtpaars. Op het nachtkastje brandde een kaars bij het ingelijste bidprentje van tante Daatje, het stond er al zolang ze zich kon herinneren. Haar ogen volgden de contouren van haar moeder. Haar opgezwollen buik tekende zich af onder de strakgetrokken deken. Nu pas drong tot haar door dat ze haar moeders onregelmatige ademhaling niet hoorde. Haar mond begon te tintelen. Hardop blies ze haar adem uit om de sinistere stilte te doorbreken en de moed te verzamelen om nog een stap te zetten.

Toen ze eindelijk naar haar moeders gezicht durfde te kijken,

ontsnapte er een snik uit haar keel. Hoe had haar vader dat kunnen zeggen, dat ze er vredig bij lag? Ze had zo gehoopt dat het leek of ze sliep, maar wat ze zag was een wassen beeld met hangende mondhoeken, iets wat haar moeder vreselijk zou hebben gevonden. Sara boog voorover. 'Haar ogen, papa, ze kijkt me aan.' Ze pakte haar vaders arm.

'Het spijt me, lieverd, ze kregen ze niet helemaal gesloten. Daar was het te laat voor.' Hij klonk gebroken. 'Ik hoopte dat je het niet zou opmerken.'

Haar ooglid begon te trillen. Ze trok aan haar jurk, die vastgeplakt zat aan haar rug, en liet zich op de kruk bij de kaptafel zakken. Met haar ogen op haar moeder gericht voelde ze hoe alle kracht uit haar lichaam wegsijpelde.

'Ik wil een witte begrafenis,' hoorde ze haar vader ergens ver weg zeggen.

Een druppel zweet kriebelt langs haar rug naar beneden. Sara veegt over haar voorhoofd, waar een grijs spoor achterblijft. Met een mirette verwijdert ze wat klei langs de neus van het vrouwenhoofd en modelleert die verder met haar vingers. Het beeld op de draaikruk tussen haar benen begint al wat te worden. Onder haar warme handen laat de klei zich gemakkelijk gladstrijken. Precies daarom houdt ze zo van het hompige materiaal met die aardse geur. Dat muffe doet haar denken aan de kikkerpoel thuis in Arnhem, waaruit 's zomers in de vroege ochtend en de late avond steevast een kikkerconcert opsteeg. Met haar ogen dicht en haar oren op scherp lag ze in bed te luisteren hoe een paar kikkers inzetten en het gekwaak aanzwol. Het gaf haar een veilig gevoel.

Geklik van voetstappen komt via de geopende klapramen het souterrain binnen. Nog net ziet ze twee welgevormde benen in rijglaarsjes voorbijlopen. Precies zoals mama ze gedragen zou hebben. Iedereen heeft het nog steeds over die gracieuze vrouw. Slank, altijd geweest, zelfs toen ze zwanger van haar was, daarover pochte ze altijd. Een fijn gezicht met opvallende jukbeenderen en perfect gevormde wenkbrauwen. En nooit was ze niet goed gekleed. Logisch dat ze altijd wel iets op haar had aan te merken. Kind, wat zit dat stugge haar van je weer slordig. Laat je wenkbrauwen toch epilieren. Sla je benen over elkaar, als een dame. Ze zou haar hier

moeten zien zitten, in een hemdje en een oude pyjamabroek van haar vader. Maar beter zo dan piekfijn vanbuiten en verscheurd vanbinnen, toch? Te hard drukt ze in de klei, de neusvleugel deukt in. Verdomme. Zuchtend grijpt ze naar een spatel.

Baukje zegt dat ze een mannelijk soort vastberadenheid uitstraalt, en dat haar zachte blik niet strookt met die uitstraling, maar dat de combinatie haar juist aantrekkelijk maakt. Ze kennen elkaar vaag, uit Arnhem. Baukje was er onderdirectrice van een meisjeskweekschool. De eerste keer dat ze haar hier in Amsterdam zag was laatst tijdens een diner met vrienden. Willem Witsen, Jan Pieter Veth, Frederik van Eeden, Isaac Israëls, Maurits van der Valk, Jan Toorop, Willem Kloos, George Hendrik Breitner, Jan Voerman, ze waren er allemaal. Ze had ze via haar klasgenoten van de Rijkschool voor Kunstnijverheid leren kennen als de Tachtigers, een vernieuwende beweging binnen de Nederlandse literatuur en de kunsten. Ze had zich direct volledig kunnen vinden in hun principe dat kunst vooral draait om individualisme, impressie en schoonheid. Kunst om de kunst, niet als kapstok om een nuttige boodschap aan op te hangen. Geen pedante diepzinnigheid dus, maar alle ruimte voor esthetiek. De kunst heeft genoeg aan zichzelf, zei Kloos toen hij haar hun filosofie uitlegde. Het gaat om de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie. Ze had zijn uitspraken treffend gevonden.

Tijdens het diner waren Baukje en zij de enige vrouwen in het gezelschap geweest. Het was haar direct opgevallen, dat gezicht, gepolijst met een dun laagje was als van porselein. En dan die volle lippen, dat donkere haar over die tengere schouders. Het mooiste, vond ze, was dat haar neus een tikje scheef stond, dat maakte haar gezicht. Hoelang ze al in Amsterdam woonde, had Baukje gevraagd. Ze viel meteen voor haar hese stem. En of ze het naar haar zin had? Ze had gehoord dat ze hier was neergestreken, van een kennis, Eduard, je weet wel, Eduard Karsen, de kunstenaar. Meestal was hij wel van de partij bij dit soort diners, maar vanavond was hij verhinderd, zei ze.

Sara had gezegd dat ze de bruisende stad al helemaal had omarmd, of was het de stad die haar omarmde? Dat ze Eduard nog maar amper had gesproken, maar zijn werk wel iets mysterieus vond hebben, en, o ja, dat ze op zoek was naar geschiktere woonruimte. Of zij wellicht iets wist? Dat was een paar weken geleden en sindsdien had Baukje elke dag door haar hoofd geflitst. Ze drukt op haar buik, alsof de tinteling daarmee verdwijnt. Ze heeft geprobeerd het te negeren, dat gevoel, het maakt haar alleen maar onhandig en rusteloos.

Een piepend geluid verstoort haar gemijmer. Als ze opkijkt glijdt er een driewielertje langs, gevolgd door een paar degelijke laarzen. Hier zitten vast de voeten van een stevige dame in. Ze grinnikt. Het beperkte uitzicht vanuit haar atelier heeft wel iets. Ze heeft er een kunst van gemaakt te bedenken welk type man of vrouw de schoenen draagt die voorbijkomen, sloffend, schrijdend, stevig doorstappend, drentelend, flanierend. Ze kijkt de gewelfde ruimte rond. Het souterrain aan de Miquelstraat, vlak bij de Amstel, heeft ze voorlopig voor een jaar kunnen huren van het advocatenkantoor erboven. Zodra ze de vier smalle treden afdaalt, stapt ze in haar eigen veilige cocon, ongezien door de rest van de wereld, net zoals in haar boomhut vroeger. Dat de klodders klei onder haar schoenen plakken en de werkbank altijd bezaaid is met mirettes, plamuurmessen, vijlen en spatels deert haar niet, of eigenlijk vindt ze het wel prettig, die chaos. Het enige wat wel structuur heeft is een muur behangen met steeds wisselende schetsen. Deze keer zijn het tekeningen die ze maakte tijdens haar wandelingen. Stadse taferelen in ruwe, krachtige lijnen. Op papier houdt ze niet van priegelwerk.

Keurend bekijkt Sara de herstelde neusvleugel. Ze knikt, strijkt er nog een keer overheen. Tussen haar vingers rolt ze een stukje klei en plakt dit boven het linkeroog. Met een spatel werkt ze de wenkbrauw bij. Afgelopen weekend zag ze Baukje weer, in het grand café van het Amstel Hotel. Ze waren met diezelfde vrienden. En toen

zei ze dat, van die mannelijke, vastberaden uitstraling, en dat dat haar zo aantrekkelijk maakt.

Een hoffelijke handkus, een glimlach.

‘Bonsoir mesdames, het is me een waar genoegen.’ Hij buigt licht. Zijn geslis heeft iets aandoenlijks, vindt Sara, iets jongensachtigs.

‘Dag Eduard, aangenaam je weer te ontmoeten. Ga vooral zitten.’ Ze geeft zelf het voorbeeld, gevolgd door Baukje en ten slotte Eduard, op zijn hagelwitte overhemd na volledig gekleed in het zwart. Een vriendelijk gezicht, met een lange lok en borstelige snor die langs zijn mond naar beneden hangt. Olijke ogen, opgelicht door kraaienpootjes in de hoeken. Ze hoort het haar moeder al zeggen.

Een heer met een goed voorkomen, helemaal een man voor jou.

Ze kijkt om zich heen. Restaurant Riche doet zijn naam eer aan. Op de marmeren vloer liggen bordeauxrode tapijten, waar haar schoenen in wegzakken. De kroonluchters boven het glimmende meubilair maken de ruimte theatraal.

‘Dank voor de uitnodiging, Eduard,’ zegt Baukje. ‘Wanneer ben je teruggekomen uit Parijs?’

‘Twee dagen geleden. Al eens geweest?’ Hij wendt zich tot Sara. ‘Als je ergens geweest moet zijn voor de kunst is het daar wel.’

‘Nee, helaas nog niet.’

‘Het is echt een bolwerk van creativiteit. Met de juiste vrienden zit je daar zo middenin. *Pas de problème.*’

‘Hoe staat het met de bouw van die Eiffeltoren? Die moet toch klaar zijn voor de Wereldtentoonstelling?’ vraagt Baukje.

‘Ah, die wordt *magnifique*. Ze zijn nu bezig met de tweede verdieping. Een verdomd knappe constructie, kan ik je zeggen, *très unique.*’

De ober reikt hun de menukaart aan. Kan hij hun alvast van dienst zijn met een aperitief?

‘Een fles champagne graag, we hebben iets te vieren.’ Eduard kijkt geamuseerd naar zijn tafeldames.

‘En wat hebben “we” te vieren?’ vraagt Baukje.

‘Dat we elkaar eindelijk treffen, *entre nous*.’ Eduard veegt met twee vingers zijn lok uit zijn gezicht. Zoals een vrouw het zou doen.

‘En jij, wat heeft jou hier gebracht?’ Hij buigt zich naar Sara.

‘Gewoon, het leven. Jou?’

‘De kunst.’

‘De kunst is mijn leven.’

‘Et l’amour?’

‘Mijn liefde zit in de kunst. Nou ja, voor een groot deel dan.’

De ober toont Eduard de fles champagne. Een bescheiden gesis klinkt als de kurk loskomt van de fles.

‘À votre santé.’ Eduards ogen blijven een seconde langer op Sara gericht. Ze neemt een slok, telt de kroonluchters aan het plafond. Twaalf. Vanaf de andere kant van de tafel knipoogt Baukje. Sara voelt dat haar gezicht rood kleurt.

‘En verder, waarin zit de liefde nog meer?’ Eduard kijkt haar nu strak aan.

‘Hier, in mijn hart.’ Ze legt haar hand op haar borst. ‘Voor iemand. Ooit. Voorlopig bracht de liefde voor de kunst me hier, naar Amsterdam.’

‘Dat vind ik nou zo mooi aan het leven, dat het zo onvoorspelbaar is.’ Hij leunt naar achteren, draait het uiteinde van zijn snor tot een strengetje.

Sara schiet in de lach. ‘Onvoorspelbaar? Je wordt geboren en je gaat dood.’

‘En ertussenin dan?’

‘Dan maak je kunst. Omdat je daarmee tenminste nog iets achterlaat.’

Baukje gniffelt. ‘Klinkt tamelijk pessimistisch.’

‘Alleen maar realistisch. Voorkomt een hoop teleurstellingen.’

Sara pakt haar glas. ‘Proost! Op het leven en de kunst.’

‘Wat vond je van Eduard?’

Sara kijkt verstrooid op. Het was laat geworden gisteravond, maar toch was ze vanochtend alweer vroeg in haar atelier.

Baukje strijkt de minuscule zweetdruppeltjes boven haar lippen weg. ‘Kunnen die raampjes niet verder open?’

Ze schudt haar hoofd. ‘Zet anders even de deur open. Scheelt de helft.’

Baukje fladdert de treden op, steekt haar hoofd naar buiten. ‘Heerlijk, dat windje.’

Gebiologeerd volgt Sara haar bewegingen. Als Baukje over haar schouder kijkt, geeft ze de draaikruk met het borstbeeld snel een zetje. Twee blinde ogen staren haar aan.

‘Nou?’ vraagt Baukje. ‘Wat vind je nou van hem?’

‘Een goede partij voor mij, zou mijn moeder zeggen, een echte aristocraat.’

‘En jij, wat zeg jij?’

‘Gewoon.’ Ze haalt haar schouders op.

‘Gewoon wat?’

‘Gewoon, vriendelijk, prettig gezelschap. En dat slisje van hem heeft wel iets.’ Sara doet hem lachend na.

‘Volgens mij vindt hij jou meer dan aardig.’ Baukje springt van de tweede trede naar beneden. ‘Je zag toch wel hoe hij naar je keek?’

‘Naar mij?’ Een handkar ratelt langs over de keien. Bruine werkschoenen onder een besmeurde overall sjokken voorbij. ‘Hoezo? Hoe dan?’

‘Je weet wel, met zo’n steelse blik.’

Haar stem klinkt nog heser, ze lacht verleidelijk. Of denkt ze dat maar?

‘Ziet er trouwens fascinerend uit, dit.’

Ze voelt Baukjes ogen langs haar lichaam glijden. Ter hoogte van het hoofd tussen haar benen blijven ze hangen. Sara draait

haar gezicht weg, wrijft in haar ooghoek. Haar moeder deed dat ook altijd, haar van top tot teen bekijken. Maar dat was vrijwel altijd afkeurend.

1866

‘Nou, dag.’ Het meisje dat in de ziekenzaal naast haar had gelegen zwaaide naar haar. Toen liep ze aan haar moeders hand de lange gang door naar de uitgang. De klapdeuren zwiepten nog even na, Sara was alleen.

Waar bleef mama nou? Ze tuurde de gang in. Eigenlijk moest ze slikken, maar dat voelde alsof haar keel in brand stond. Ze kon beter het speeksel in haar mond opsparen totdat het echt te veel werd. De planten in de plantenbak waren er vast blij mee. Ze wiebelde op de houten bank, die zo hard was dat haar billen er pijn van deden. Haar voeten bungelden boven de vloer, die vol zat met spikkels in zwart en wit en grijs. Ze zwiepte haar benen op de bank, liet zich achterover zakken. Nu leek het plafond nog hoger, en het was zo wit dat het in haar ogen prikte. En al die lampen die achter elkaar hingen leken wel op een slinger, zag ze ineens. Tien, telde ze er, en het waren net glazen melk. Haar hoofd drukte op de bank. Ze draaide een beetje naar opzij, dan deed het ietsje minder zeer. De grote klapdeuren aan het einde van de gang hield ze ondertussen goed in de gaten. Daar kon haar moeder elk moment doorheen komen, had de zuster gezegd. Maar over hoeveel momenten dan zei ze er niet bij.

Van achteren hoorde ze voetstappen en stemmen. Ze schoot overeind. Haar hoofd duizelde. Een dikke prop achter in haar keel,